

Mellan ambivalens och aktivism: Norden och internationella mänskliga rättigheter¹

Johan Karlsson Schaffer, fil.dr.

Forskare, Norsk senter for menneskerettigheter, Universitetet i Oslo

Postboks 6706, St. Olavs plass 5, 0130 Oslo, Norge

+47-41226217, j.k.schaffer@nchr.uio.no

Antagen för publicering i *Retfærd: Nordic Journal of Law and Justice*, 40:1, 2017.

---

¹ För konstruktiva kommentarer på tidigare versioner av denna uppsats vill jag tacka Anna Andersson, Bård Anders Andreassen, Cecilie Figenschou Bakke, Kjersti Brathagen, Agnieszka Cybulska, Marie Demker, Anine Kierulf, Malcolm Langford och Kjetil M. Larsen. Jag vill också tacka Kiki Anastasia Japutra och Aled Dilwyn Fisher för hjälp med datainsamling.

Abstract

In this paper, I ask why Nordic governments seem no longer to be forerunners in the expansion of the international human rights regime, in light of their historical engagement. Existing research tends to portray the Nordics as exceptional in terms of either their international commitment to human rights norms, or their domestic reluctance toward constitutionalism, judicial review and legal rights, and grounds their exceptionalism in deep-seated value traditions within Nordic societies. This paper instead explores their external and internal rights policies as interconnected and as resulting from domestic agents actively mobilizing certain ideas. Covering the Nordic states' roles in the establishment and expansion of the global and European human rights regimes, and the subsequent repercussions of these institutions on the domestic orders in the Nordic countries, the article concludes by discussing the maturing institutionalisation of human rights in constitutional practice within the Nordic polities in recent years.

Keywords

Danmark, Europarådet, Finland, Island, konstitutionalism, mänskliga rättigheter, Norden, Norge, Sverige.

1. Mänskliga rättigheter mellan acceptans och konflikt

Varför tycks de nordiska länderna alltmer kluvna till den internationella människorättsregimen? Härom året förklarade Norges dåvarande utrikesminister Jonas Gahr Støre att Norge skulle ”signalisere grunnleggende betenkeligheter” mot tredje tilläggsprotokollet till Barnkonventionen, som etablerar en internationell klagoinstans, eftersom det skulle insnäva ”det nasjonale demokratiske handlingsrom.” Støre pekade också på att Norge några år tidigare likaledes hade intagit en skeptisk hållning till det motsvarande tilläggsprotokollet till FN:s konvention om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter.² Likväl var Norge – tillsammans med sina nordiska grannländer – en gång pådrivare för att få till stånd FN:s konvention om barnets rättigheter, som tillsammans med andra centrala MR-avtal sedan 1999 införlivats i norsk lag. Att utrikesministern inte ville bidra till att skapa en internationell instans dit barn eller deras ombud kan klaga om staten kränkt deras rättigheter rörde upp känslor längs hela det politiska spektret i ett land där grundlagen varje år firas genom att låta barnen ställa upp till parad. Utrikesministerns uttalande mötte kritik tvärs över det politiska fältet, från Fremskrittspartiet till Arbeiderpartiets koalitionspartner Sosialistisk Venstre.

Den fråga jag vill ställa i denna artikel är varför nordiska regeringar tycks ha betänkligheter mot internationella institutioner för mänskliga rättigheter (MR). Norden kan ses som ett kritiskt fall i en global utveckling: Om de nordiska länderna tidigare var entusiastiska anhängare av idén om internationella mänskliga rättigheter tycks de i dag mer tveksamma till att utveckla projektet. Kan vi förstå varför den internationella MR-regimens varmaste vänner blivit försiktiga skeptiker, bör vi också kunna dra mer allmänna lärdomar om varför även demokratiska regeringar börjar ifrågasätta de internationella institutioner för mänskliga rättigheter som de själva har skapat och auktoriserat.³

2. De nordiska länderna och mänskliga rättigheter

Den norske utrikesministerns bekymring visar nämligen på en bredare trend: De nordiska länderna intar en avvaktande hållning till internationella avtal som fastslår nya

---

² Stortinget 2010.

³ Schaffer, Føllesdal, and Ulfstein 2013.

rättigheter eller etablerar klagomekanismer för existerande konventioner, och drar allt oftare på sig kritik för bristande implementering och institutionalisering på nationell nivå.

I processen för att formulera det tredje tilläggsprotokollet till Barnkonventionen vägrade Norge att delta, medan Sverige förhöll sig skeptiskt.⁴ Flera andra nya internationella människorättsfördrag väntar fortsatt på att nordiska länder ska ratificera (Tabell 1), däribland Migrantarbetarkonventionen, Handikappkonventionen, ILO-konventionen om ursprungsfolks rättigheter (ej i Tabell 1) samt tilläggsprotokoll både till FN:s konvention om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter och till Tortyrkonventionen.

[Figur 1 ungefär här]

Medan internationella övervakningsorgan tidigare framhöll de nordiska länderna som föredömen för andra stater, finner de allt oftare att de nordiska staterna brister i implementeringen av sina internationella MR-förpliktelser. Exempelvis har FN:s tortyrkommitté allt skarpare klandrat Danmark och Sverige för att de underlåtit att fullt ut kriminalisera tortyr i nationell straffrätt och kritiserat det utbredda bruket av isolering i nordiska fängelser.⁵ FN:s barnrättskommitté riktar likaså allt mer kritik mot nordiska länder, bland annat för att de sätter barn i häkte i isolering och ger otillräckligt skydd åt ensamkommande flyktingbarn.

De nordiska länderna brister också när det gäller nationella institutioner för att främja och skydda mänskliga rättigheter. Norge tvingades nyligen reformera sin nationella institution för mänskliga rättigheter, sedan Kontoret för FN:s högkommissarie för mänskliga rättigheter nedgraderat dess status enligt de så kallade Parisprinciperna, som ska säkra institutionernas oberoende och kompetens.⁶ Både Sverige och Finland saknar fortfarande nationella institutioner som uppfyller Parisprinciperna,⁷ medan Danmarks institution i flera omgångar blivit ett slagträ i politiska debatter.⁸

---

⁴ Langford and Clark 2010.

⁵ Fisher, Langford, and Schaffer 2015; Langford et al. 2016.

⁶ Vaaland 2012.

⁷ Integrations- och Jämställdhetsdepartementet 2010.

⁸ Jensen 2010.

Kort sagt: När det gäller ratificering, implementering och institutionalisering tycks de nordiska länderna inte längre gå i bräschen för mänskliga rättigheter utan rentav ha blivit eftersläntrare, för att inte säga bromsklossar.⁹

2.1 Två berättelser om Norden

Vad skulle kunna förklara Nordens ökande tveågsenhet inför internationella mänskliga rättigheter? I den befintliga forskningen finns två litteraturer som ger viktiga, men ofullständiga och motstridiga, bitar till pusslet.

Å ena sidan finns historien om hur de nordiska länderna byggt en speciell nisch i internationell politik som "global good Samaritans".¹⁰ Den här litteraturen finner förklaringen till de nordiska ländernas särställning i deras inhemska värden och normer: En tradition av fred, rättsstat, demokrati, solidaritet och jämlikhet, institutionaliserad inte minst genom välfärdsstaten, utsträcks till människor utanför landets gränser, och tar sig uttryck i ett exceptionellt engagemang för mänskliga rättigheter i utrikespolitiken. Å andra sidan finns en litteratur som förklarar de nordiska ländernas ingrodda skepsis mot konstitutionalism, domstolars lagprövning och individuella rättigheter i termer av en djupt rotad nordisk konstitutionell kultur och rättslig mentalitet och en lång tradition av folksuveränitet, majoritetsdemokrati och rättsrealism.¹¹

Båda förklaringarna tycks vid första anblick plausibla, men till synes delvis motstridiga: Varför resulterar unika, inhemska nordiska normer och kultur i entusiasm för rättigheter internationellt, men skepsis på hemmaplan? Normer, kultur och mentalitet riskerar att bli till ett trubbigt analytiskt redskap, som varken låter oss beskriva eller förklara skillnader över tid, mellan länder och mellan sakfrågor i nordiska regeringars hållning till internationella MR.¹²

För att förklara de nordiska ländernas hållning till mänskliga rättigheter vill jag här istället utgå ifrån att det politiska skiftet beror på hur politiska eliter beräknar de inri-

---

⁹ För en mer uttömmande analys av nordiska staters externa och interna MR-politik och hur deras engagemang har förändrats över tid, se Langford and Schaffer 2014.

¹⁰ Brysk 2009; jfr. Bergman 2007.

¹¹ Husa 2011; Føllesdal and Wind 2009; Hirschl 2011; Wind 2010.

¹² För en mer ingående kritik av essentialistiska förklaringar till nordisk exceptionalism, se Langford and Schaffer 2014.

kespolitiska följderna av att rätta sig efter internationella normer.¹³ Sådana kalkyler sker inom ett komplext samspel mellan aktörer på olika nivåer: regeringar, som påverkas av varandras preferenser och agerande; de mellanstatliga institutioner de tillsammans skapar (men som ibland börjar leva sitt eget liv); samt de samhällsliga aktörer som använder sig av politiska institutioner, inklusive staten, för att uppnå sina mål.¹⁴ Även i denna förklaringsansats kan normer och värderingar påverka politiska utfall genom att målmedvetna aktörer mobiliserar idéer till stöd för sin sak och, om de är framgångsrika, befäster dem genom statens institutioner (två viktiga exempel jag tar upp senare i artikeln är rättsrealismen och dualismen). Detta perspektiv kompletterar de värdebaserade förklaringarna till Nordens exceptionalism med ett tydligare aktörskap, som möjliggör att förklara förändring och variation över tid och mellan de nordiska staterna samt politiska motsättningar om mänskliga rättigheter inom de nordiska staterna.

3. Från tvekan till aktivism

De nordiska regeringarnas förhållande till den internationella människorättsregimen har beskrivits som en bumerangeffekt.¹⁵ De mellanstatliga normer och institutioner de entusiastiskt hjälpte till att bygga upp fick oavsedda återverkningar på hemmaplan när den internationella omgivningen och inrikespolitiken förändrades. Men innan aktivismen blommade ut på 1970-talet intog de nordiska staterna en avvaktande hållning till internationella människorättsregimer i etableringsfasen.

Även om de nordiska staterna med tiden skulle komma att bli starka anhängare av FN-systemet, var deras hållning vid andra världskrigets slut långt ifrån entusiastisk, utan snarare moderat realism eller tveksam försiktighet. Som enda nordiska land på segrarmakternas sida deltog Norge i den nya världsorganisationens grundande, men regeringen visade inte något större intresse för processen och ratificerade stadgan utan egentlig debatt.¹⁶ Danmark – som de allierade, även Norge, menade hade vikt sig för Nazityskland – fick kämpa för sin plats bland de 50 stater som skrev under FN-stadgan i San

---

¹³ jfr. Moravcsik 2005.

¹⁴ jfr. Moravcsik 2000; Schaffer 2013.

¹⁵ Madsen 2004.

¹⁶ Götz 2009.

Fransisco 1945, men såg nyktert på den nya organisationens möjligheter.¹⁷ Sverige, liksom den nyligen självständiga republiken Island, ansökte om medlemskap i FN 1946, ett beslut som togs i bred enighet i förvisningen om att projektets framgång berodde på om stormakterna skulle förmå hålla sams¹⁸ – en hållning som delades av de övriga nordiska länderna i FN:s barndom.¹⁹ Skandinavien moderata realism bidrog också till att Trygve Lie och Dag Hammarskjöld kunde väljas till förste respektive andre generalsekreterare i FN. Som förlorare i kriget var Finland inte med bland de stater som grundade FN. Det slutliga fredsavtalet i Paris 1947 öppnade för finskt medlemskap, men Säkerhetsrådets oenighet om urvalskriterier och det kalla kriget fördröjde Finlands inträde till 1955.²⁰ De nordiska staterna fortsatte det samarbete de etablerat i Nationernas Förbund, förenade av idén att små stater kan och bör använda folkrätt, diplomati och multilaterala fora för att främja sina intressen.²¹

Norden tycks ha spelat en konstruktiv ehuru liten roll i förhandlingarna om både FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna och i utvecklandet av FN:s två konventioner om civila och politiska respektive ekonomiska, sociala och kulturella mänskliga rättigheter (ICCPR och ICESCR), och lierade sig ibland med de ledande postkoloniala staterna mot stormakternas försök att inskränka konventionernas tillämplighet och implementering.²² Sverige och Danmark hörde exempelvis till de stater som verkade för att konventionerna skulle ge individer besvärsmätt, precis som inför nationella myndigheter, eftersom man annars skulle riskera hela poängen med konventionerna och öka de internationella spänningarna.²³ Enskilda skandinaver gjorde ett substantiellt avtryck på den framväxande MR-regimen, exempelvis den danska diplomaten Bodil Begtrup, som agerade som normentreprenör för kvinnors rättigheter i förhandlingarna om FN:s allmänna förklaring, bidrog till etablerandet av FN:s Kvinnokommission, och samarbetade med andra kvinnliga delegater från Norden, som Sveriges Ulla Lind-

---

¹⁷ Götz 2004.

¹⁸ Tingsten 1958.

¹⁹ Svennevig 1955.

²⁰ Permanent Mission of Finland to the UN 2008.

²¹ Christoffersen and Madsen 2011, 259f.

²² Waltz 2001.

²³ United Nations 1953, 386; United Nations 1950, 525.

ström.²⁴ Entusiasmen kände dock sina gränser. Under sin tid som generalsekreterare beslöt Dag Hammarskjöld att skära ned FN:s program för mänskliga rättigheter, som ett led i hans strävan att rationalisera FN-byråkratin med internationell konfliktlösning och fredsbevarande som främsta syfte, vilket bidrog till att de båda konventionerna lades på is ända fram till 1966.²⁵

På regional nivå var de skandinaviska länderna nyckelspelare i grundandet av Europarådet 1949. Dess mandat var inte glasklart, men det stod klart att mänskliga rättigheter skulle stå mer centralt än i FN.²⁶ Storbritannien och de skandinaviska staterna avvisade bestämt de federalistiska ambitionerna bakom Europarådet, vilket bidrog till att Frankrike, Benelux-länderna, Italien och Förbundsrepubliken Tyskland initierade ett parallellt Europasamarbete med överstatliga inslag genom Romtraktaten 1957. Federalisterna i Europarörelsen hade emellertid också sjösat idén om en människorättskonvention, och en domstol att värna den, som bärande idé för Europarådet.

De skandinaviska parlamentarikerna tycks ha delat den rådgivande församlingens entusiasm för en människorättskonvention, medan regeringsföreträdarna i den styrande ministerkommittén inte ville ha ett internationellt avtal som kunde blanda sig i inrikes affärer.²⁷ Sverige och Norge, företrädna av utrikesministrarna Östen Undén och Halvard Lange, var till en början skeptiska till mervärdet av en europeisk konvention i ljuset av FN:s nyss antagna allmänna förklaring, medan Danmarks utrikesminister Gustaf Rasmussen menade att en konvention mellan likasinnade stater i Västeuropa skulle kunna göras bindande, till skillnad från FN-förklaringen.²⁸

När ministerkommittén vägrade acceptera parlamentarikerförsamlingens alltför vaga konventionsutkast tillsatte den en kommitté av rättsexperter, som förordade att rättigheterna skulle formuleras så precist och konkret som möjligt för att tydliggöra för staterna vad konventionen förpliktade dem till. Syftet med att uttrycka rättigheterna som positiv rätt, snarare än som abstrakta målsättningar, var alltså inte att värna individers intressen, utan staternas intressen mot varandra, eftersom man såg konventionen som en

---

²⁴ Midtgaard 2011; Linder 2001.

²⁵ King and Hobbins 2003.

²⁶ Brathagen 2014.

²⁷ Bates 2010, 77f.

²⁸ Kellberg 1990, 300; Brathagen 2014.

mellanstatlig pakt, med mellanstatliga klagomål som främsta mekanism.²⁹ Som ordförande i den kommitté som sedan beredde de politiska besluten åt ministerkommittén spelade Sture Petrén en central roll i att formulera en precis konventionstext i juni 1950 som kunde få politiskt stöd.

Frågan om implementering, och särskilt domstolen och dess jurisdiktion, blev dock en politisk tvistefråga. I förhandlingarna om konventionen vände sig regeringarna i Sverige, Danmark och Norge emot minoritetens förslag att också upprätta en domstol, eftersom de inte såg något verkligt behov för en sådan institution eller rent av fruktade att den skulle kunna användas av kommunistiska agitatorer i propagandasyfte, medan de länder som förespråkade en domstol såg den som oundgänglig för ett effektivt skydd för mänskliga rättigheter.³⁰ Lösningen som vann majoritet blev att göra domstolen valfri.³¹ Sverige bidrog också till den kompromisslösning där ministerkommittén skulle ha sista ordet över kommissionens beslut och begränsad auktoritet att diktera åtgärder åt en stat som funnits bryta mot konventionen.³²

Danmark, Island, Norge och Sverige kom så tidigt att ratificera Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna (EKMR). Samtidigt med ratificeringen erkände Sverige som första stat den enskilda besvärsrätten, och därtill utan tidsbegränsning. Regeringen såg troligen besvärsrätten som riskfri, givet konventionens svaga implementeringsapparat.³³ De flesta stater, däribland Norge och Danmark, erkände besvärsrätten i femårsperioder. Emedan Danmark och Island accepterade domstolens jurisdiktion på 1950-talet, gav Norge och Sverige sitt erkännande först i mitten av 1960-talet. I Norge stretade framför allt justitiedepartementet emot, bland annat eftersom man befارade att nazikollaboratörer som dömts i *landssviksoppjøret* skulle vända sig till Strasbourg; istället ville man avvakta och se vilken roll domstolen skulle inta.³⁴

---

²⁹ Sundberg 1986, 957; Bates 2010, 8.

³⁰ Kellberg 1990, 301; Bates 2010, 91; Brathagen 2014.

³¹ Bates 2010, 90f.

³² Sundberg 1986, 962.

³³ Ibid., 961f.

³⁴ Kierulf 2014, chap. 18.

Under Östen Undéns tid som utrikesminister var även den svenska hållningen att tiden fick utvisa om det fanns ett praktiskt behov av domstolen i det folkrättsliga experiment Europakonventionen innebar.³⁵ År 1959 motionerade folkpartiet och högerpartiet i riksdagen om att Sverige borde erkänna domstolen, och under de följande åren bekämpade Undén förslaget i både riksdagen och tidnings- och tidskriftsartiklar, bland annat i debatt med Terje Wold, høyesterettsjustitiarius (1958–69) i Norge, som med tiden hade kommit att bli en varm förespråkare för domstolen. I en promemoria noterar Undén att i en rad politiska tvistefrågor – som religionsundervisning, grundandet av kloster, eller administrativa frihetsberövanden av till exempel alkoholister eller sinnessjuka – vore det ”föga tilltalande att en svensk medborgare ska kunna via kommissionen få frågan hänskjuten till domstolen”.³⁶ Först sedan Undén, med all sin auktoritet som senior statsman och folkrättslärare, lämnat sina uppdrag, erkände Sverige domstolens jurisdiktion 1966. För Finlands del ledde neutralitetspolitiken och de nära banden till Sovjetunionen till att landet först i mitten av 1980-talet närmade sig västeuropeiska samarbeten,³⁷ blev medlem i Europarådet 1989 och ratificerade EKMR, besvärsrätten och domstolens jurisdiktion 1990.

Skandinaver kom tidigt att inta en central roll i Strasbourg.³⁸ I kommissionen tjänstgjorde den svenske domaren Sture Petrén och de danska juridikprofessorerna Max Sørensen och Carl Aage Nørgaard som president under 24 av dess 45 år; i domstolen var den norske høyesterettsdomaren Rolv Ryssdal så tongivande under sin tid som president 1985–98 att man började tala om ”the Ryssdal Court”.³⁹

Under 1960-talet växer den aktiva utrikespolitiken fram. Den var förvisso mer motiverad av idéer om nationellt självbestämmande och tog sig uttryck som ökade Nordens engagemang i omvärlden, i form av ett växande utvecklingsbistånd, stöd till befrielseströrelser i tredje världen och mot apartheid i södra Afrika, och medling i kriser och konflikter. Här kom också de nordiska länderna att bli pionjärer i att använda den europeiska MR-regimen för att främja mänskliga rättigheter i andra länder. Efter statskuppen i

---

³⁵ Kellberg 1990, 304.

³⁶ Ibid., 306.

³⁷ Rosas 1988, 426f.

³⁸ Christoffersen and Madsen 2011, 262.

³⁹ Sundberg 2001, 379f.

Grekland år 1967 väckte Norge, Danmark och Sverige ett mellanstatligt mål mot den grekiska militärjuntan för brott mot konventionens människorättsbestämmelser, till vilket även Nederländerna anslöt sig. Europakommissionen tillsatte en kommitté som grundligt utredde påståendena om tortyr och konkluderade i en mer än tusensidig rapport i april 1970 att Grekland hade brutit konventionsbestämmelserna.⁴⁰ Redan i december 1969 hade dock generalerna i Grekland svarat med att förnärmade dra sig ur Europarådet hellre än att bli utkastade.

Varför valde de skandinaviska regeringarna att driva en så konfrontativ linje mot den grekiska juntan? Somliga har framställt det som att de skandinaviska regeringarna agerade utifrån en moralisk övertygelse om att konventionen förpliktade dem till agera när mänskliga rättigheter kränktes i ett medlemsland.⁴¹ Sanningen är mer komplex. Regeringarna ville upprätthålla den diplomatiska dialogen, men pressades att inta en mer konfrontativ hållning av massmedier, folkrörelser och opinionsbildare, däribland regeringsmedlemmar som Alva Myrdal. I Danmark och Norge ville regeringarna motverka att den Nato-kritiska opinionen på hemmaplan fick ytterligare ammunition med tanke på Portugals kolonialkrig och USA:s krig i Indokina, medan Nato-majoriteten prioriterade Greklands militärstrategiska betydelse för den oroliga Mellanösternregionen.⁴²

Följderna av det grekiska målet blev komplexa. Å ena sidan representerar det ett viktigt kosmopolitiskt ögonblick i den internationella människorättsregimens utveckling, eftersom det var första gången stater använde sig av en mellanstatlig klagan för att värna inte sina egna utan ett annat lands medborgares rättigheter gentemot en annan regering.⁴³ Det var också första gången ett internationellt människorättsorgan konstaterade att en stat hade praktiserat tortyr.⁴⁴ Målet bidrog därför till att föra upp tortyr på den internationella agendan, vilket kom att bli ett viktigt tema under 1970-talet, inte minst efter statskuppen i Chile 1973. De skandinaviska regeringarna fortsatte att samarbeta för att utveckla den internationella människorättsregimen, exempelvis i arbetet med

---

⁴⁰ Council of Europe 1972.

⁴¹ Becket 1970, 95.

⁴² Demker 2005; Villaume 2005.

⁴³ Sikkink 1993, 149f.

⁴⁴ Bates 2010, 266.

FN:s deklaration (1975) och sedermera konvention mot tortyr (1987), där Sverige, allierad med påtryckargrupper som Amnesty International, initierade utkastet till konventionen i FN.⁴⁵ Samtidigt etablerades Europarådets tortyrkonvention, med en kommitté auktoriserad att göra inspektioner på plats.

Å andra sidan visar det grekiska målet också att de skandinaviska staterna huvudsakligen betraktade det europeiska MR-systemet som ett forum för utrikespolitik. Ironiskt nog bidrog de därigenom till att besegla Europakonventionens öde som en mellanstatlig pakt mot totalitarism – den roll grundarna huvudsakligen hade föreställt sig – eftersom Europarådet inte kunde göra något för att förhindra diktaturen i Grekland; tvärtom förvärrades förtrycket efter Greklands utträde.⁴⁶ Fallet behandlades inte heller av domstolen, eftersom Grekland inte erkänt dess jurisdiktion.⁴⁷ Under 1970-talet kom Europadomstolen istället att omvandla sig själv till en överstatlig författningsdomstol på människorättsområdet för demokratiska stater, med EKMR som rättighetskatalog.⁴⁸ Här hade de nordiska regeringarna, genom sin höga svansföring mot Grekland, på ett sätt de varken avsåg eller förutsåg, skänkt Strasbourg en auktoritet som deras egna medborgare skulle komma att använda mot dem på hemmaplan.⁴⁹

När idén om mänskliga rättigheter på bred front slår igenom i internationell politik i mitten av 1970-talet var de nordiska länderna ofta 'early adopters'. Pådrivna av frivilligorganisationer och den allmänna opinionen på hemmaplan var nordiska regeringar aktiva i förberedelsearbetet och tidiga att signera och ratificera när den internationella människorättsregimen utökades med bland annat Kvinnokonventionen (1979/81) och Barnkonventionen (1989/90),⁵⁰ och likaså i processen som ledde fram till den Internationella brottmålsdomstolen ICC (1998/2002). De nordiska staterna försökte också

---

⁴⁵ Sikkink 2012, 25ff; Ann Marie Clark 1960 2001, 136.

⁴⁶ Douzinas 2000, 144.

⁴⁷ År 1982 väckte Danmark, Frankrike, Nederländerna, Norge och Sverige en liknande mellanstatlig klagan angående omfattande tortyr i Turkiet efter militärkuppen där 1980; målet slutade emellertid i förlikning och bekräftade därmed åter systemets otillräcklighet inför allvarliga bakslag. Kamminga 1994, 158ff.

⁴⁸ Bates 2010, 14ff; Madsen 2007.

⁴⁹ Sundberg 2001.

⁵⁰ Barsh 1989; Fass 2011.

forma de nya konventionerna efter sina inhemska föreställningar om rättigheter. Exempelvis insisterade de på att kvinnokonventionen skulle betona jämställdhet mellan könen i barnuppfostran och ge civilsamhället en framträdande roll i att förverkliga konventionens mål.⁵¹ Sådana bidrag både exporterar nordiska idéer och hjälper staterna att minimera sina framtida kostnader för att rätta sig efter konventionerna. Samtliga konventioner inom FN-systemet har dock betydligt svagare implementeringsmekanismer än Europakonventionen.

Nordens stater har också bidragit finansiella resurser till internationella organ och konferenser på människorättsområdet och de har alltmer kommit att betona mänskliga rättigheter i sin utrikespolitik och sitt bilaterala utvecklingsbistånd.⁵² Sverige blev på 1980-talet det första land i världen som utnämnde en särskild ambassadör för mänskliga rättigheter, för att ge symbolisk tyngd åt regeringens engagemang.⁵³ Genom att koordinera sitt agerande och tala med en röst har de nordiska regeringarna skaffat sig ett oproportionerligt stort inflytande i multilaterala samarbeten, framför allt FN och dess olika organ liksom EU:s gemensamma säkerhetspolitik,⁵⁴ som de ofta använt för att lyfta mänskliga rättigheter på dagordningen.

Å andra sidan har de nordiska regeringarna också ofta låtit aktivismen stå tillbaka för nationella intressen. Under Helsingforskonferensen om säkerhet och samarbete i Europa 1975 – som skulle komma att ge avgörande stöd åt medborgarrättsrörelserna i Östeuropa och Sovjetunionen⁵⁵ – drev förvisso Danmark på för starka garantier för mänskliga rättigheter i socialiststaterna, men Norge och Island höll en låg profil medan Sverige avfärdade kritiken mot de socialistiska staterna som obalanserad och strävade, liksom det geopolitiskt låsta Finland, framför allt efter att bevara stabiliteten i närområdet.⁵⁶

---

⁵¹ Bailliet 2016.

⁵² Rosas 1988.

⁵³ Hårdh and Jansson Pearce 2013.

⁵⁴ Jakobsen 2009.

⁵⁵ Thomas 2001.

⁵⁶ Makko 2012.

4. Reaktion

Samtidigt som mänskliga rättigheter blev en ledstjärna i nordisk utrikespolitik, började emellertid den internationella människorättsregimen få oanade följder på hemmaplan. I början av 1950-talet hade Danmark, Island, Norge och Sverige ratificerat Europakonventionen om mänskliga rättigheter, med utgångspunkt i att nationell rätt harmonierade med konventionens krav. I Norge och Sverige fick dock själva ratificeringen en direkt konsekvens.⁵⁷ 1951 beslutade riksdagen att införa full religionsfrihet genom att tillåta medborgare att utträda ur Svenska kyrkan utan att samtidigt inträda i annat trossamfund samt upphäva förbudet mot katolska munkordnar. Fem år senare följde stortinget efter och avskaffade, med bred majoritet, skrivelsen i Grunnlovens paragraf 2 om att ”Jesuitter maa ikke taales”. Frågan hade i båda länderna utretts och debatterats flera gånger under det föregående halvsekle och tillträdet till EKMR gav ett slutligt skäl för regeringarna att ändra lagstiftningen.⁵⁸ Bland motståndarna fanns förvisso kristna grupper, som Kristelig Folkeparti, men också en internationalist och rättsstatsanhängare som Carl J. Hambro (Høyre), vilken (felaktigt) hävdade att jesuiterna hade bidragit till fascismens framväxt i mellankrigstiden.⁵⁹ Likaså hade socialdemokratin i båda länder efter demokratins genombrott snabbt bytt sin antiklerikala hållning mot att betrakta statskyrkan som ett värn för en demokratisk utveckling.⁶⁰ Många såg klosterinstitutionen i synnerhet som ett hot mot den enskildes fri- och rättigheter, och katolska kyrkan i allmänhet som en transnationell organisation med politiska maktanspråk.

Under efterkrigstiden fick den skandinaviska rättsrealismen genomslag i det politiska maskineriet. Influerade av Axel Hägerströms nihilism blev juridikprofessorer som Alf Ross, Vilhelm Lundstedt, Karl Olivecrona och Thorstein Eckhoff viktiga företrädare för denna pragmatiska rättsfilosofi, som betraktade jurister som ingenjörer satta att

---

⁵⁷ Werner 2002; Wihe 2014.

⁵⁸ Redan 1948 noterade Sverige i en kommentar till ett utkast till FN:s deklaration om de mänskliga rättigheterna att landets begränsade religionsfrihet hörde till de nationella lagar som stod i konflikt med framväxande internationella människorättsnormer. Schabas 2013, 1567.

⁵⁹ Norderval 2010.

⁶⁰ Werner 2002; Oftestad 2014.

exekvera lagstiftarens vilja och avfärdade naturliga rättigheter som metafysiskt nonsens.⁶¹ Särskilt dominerande blev rättsrealismen i Sverige och Danmark; i Norge, däremot, hade naturrätten en anförare i juridikprofessorn Frede Castberg, medan den finska rättsvetenskapen förblev mer influerad av tysk rättspositivism.⁶² Rättsrealismen tjänade det socialdemokratiska reformprojektet väl. Sedan 1930-talet hade juridikstudenter skolas i rättsrealismen och vid 1960-talet de nått seniora positioner på justitiedepartementen, som expanderade i takt med välfärdsstatens lagstiftningsiver.⁶³

Från mitten av 1960-talet väckte förslagen om anslutning till Europeiska Gemenskapen (EG) och det växande antalet internationella organisationer och avtal, och deras ökande påverkan på interna förhållanden, frågan om hur förhållandet mellan internationell och nationell rätt skulle regleras i Norden, som traditionellt följt den dualistiska principen som kräver en nationell åtgärd (inkorporering eller transformation) för att internationella bestämmelser ska bli tillämpliga i landet. I synnerhet skapade EG-rätten problem, eftersom den var direkt bindande (vilket EG-domstolen fastslagit 1963) och därtill mycket omfattande. Ett praktiskt problem rörde huruvida och hur staten skulle översätta och publicera internationella traktater och beslut. Regeringarna i Danmark, Sverige, Finland och Norge tillsatte offentliga utredningar, som träffades till gemensamma överläggningar och arbetsmöten för att koordinera en nordisk approach till folk-rätten.⁶⁴

Utredningarna förordade att den dualistiska praxisen skulle fortsättas, men tycks inte ha fäst någon större vikt vid internationella avtal och institutioner på området mänskliga rättigheter. I Sverige ansåg domstolarna under 1970-talet att de inte var formellt bundna av Europakonventionen och dess domstols avgöranden.⁶⁵ Även om den då nya svenska regeringsformen av 1974 inte sade någonting om folkrättens ställning i svensk rätt, fastslog de så kallade transformationsdomarna i början av 1970-talet att Sverige hade blivit dualistiskt, och internationella traktater betraktades som närmast

---

⁶¹ Bjarup 2005; Strang 2009.

⁶² Serpe 2009.

⁶³ Modéer 2003, 163.

⁶⁴ Utredningen om författningspublicering m. 1974; NOU 1972:16 1972; Justitsministeriet 1973.

⁶⁵ Wiklund 2008, 207.

irrelevanta: Inkorporerad eller transformerad folkrätt skulle alltid återfinnas i *Svensk författningssamling* och i övrigt ansågs svensk rätt enligt presumptionsprincipen stå i överensstämmelse med folkrätten.⁶⁶

Varken rättsrealismen eller dualismen kunde dock i längden freda de nordiska regeringarna och domstolarna mot den anstormning som stod för dörren. Trettio år efter att den trätt i kraft skulle Europakonventionen börja få återverkningar i de skandinaviska länderna, när Europadomstolen i en serie uppmärksammade domar fällde Sverige för brott mot konventionen, efter att anmälningarna mot Sverige fördubblats varje år i början av 1980-talet.

Varför ökade klagomålen vid denna tid? En bidragande orsak är att det socialdemokratiska folkhemsbygget nådde sin kulmen på 1970-talet. Storslagna politiska projekt skapade situationer, exempelvis exproprieringar av fastigheter, där enskildas rättigheter ställdes mot den politiska makten, samtidigt som omfattande reformer av författningen och rättsväsendet försvagade domstolsväsendets roll som inhemsk skyddsmekanism.⁶⁷

Fallet *Sporrong och Lönnroth* kom att bli banbrytande, eftersom det visade att en klagan till Europadomstolen kunde ha effekt. Fallet rörde två fastighetsägare i Stockholm vars fastigheter staden hade belagt med exproprieringstillstånd. Domstolen fann i två avgöranden 1982 och 1984 att eftersom klaganden varken kunde få tillstånden tidsbestämda, begära ersättning för sin ekonomiska skada eller överklaga stadens beslut, så hade svenska staten kränkt deras rätt till skydd för egendom och rätt till en rättvis rättegång.

Den mediala uppmärksamheten kring detta banbrytande fall, tillsammans med de konferenser Europarådet arrangerade i Sverige, bidrog till att sprida kunskap om Europakonventionen både i befolkningen och bland jurister.⁶⁸ Ytterligare draghjälp fick konventionen när statsminister Olof Palme under en presskonferens i Strasbourg 1983 kallade Europadomstolen för regeringsrådet Gustaf Petréns ”lekstuga”, ett uttryck som oppositionen drog nytta av och som en bieffekt marknadsförde Europakonventionen i

---

⁶⁶ Bring 2012.

⁶⁷ Schaffer 2015.

⁶⁸ Sundberg 2001, 394; Wiklund 2008, 188.

Sverige.⁶⁹ Och när regeringen vägrade att följa domstolens avgörande i *Sporrong och Lönnroth*, lyfte domstolen ett antal fall som även de ledde till avgöranden som fann att Sverige brutit konventionen.⁷⁰ Slutligen tvingades riksdagen att ändra reglerna för rätt till rättsprövning av myndighetsbeslut.

Under 1980-talet kom domstolen också att för första gången fälla de övriga nordiska medlemmarna. Danmark fälldes första gången i *Hauschildt* 1989, som rörde en bedrägerimisstänkt silverhandlare som hållits häktad i mer än fyra år under rättsprocessen mot honom, där samma domare som beslutat om att förlänga häktningen också dömde i straffprocessen. Fallet bidrog bland annat till att ändra rättspraxis, så att en domare inte både kan häkta och avge slutlig dom över en person; till att Højesteret, trots den dualistiska doktrinen, blev mer lyhörd för EKMR som rättskälla; samt till att konventionen 1992 inkorporerades i dansk rätt.⁷¹ Den första fällande domen mot Island i fallet *Kristinsson* 1990, där en man klagat över att den domare som dömde honom för trafikförseelser tidigare hade handlagt ärendet i egenskap av polistjänsteman, föranledde en fullständig reform av rättsväsendet för att tydligare skilja den administrativa från den dömande makten.⁷² Även Norge fälldes första gången 1990 i den så kallade Arne-saken, eftersom domstolsväsendet inte snabbt nog behandlat en ansökan om frigivning från en man som i flera år hållits i säkerhetsförvar. För Finland, som ratificerade EKMR först 1990 fick kritiska domar från FN:s människorättskommitté 1989–90 snarlika följder.⁷³

Domarna visade att även de stabila rättsstaterna i Norden emellanåt brast i sitt skydd för mänskliga rättigheter. Successivt bekräftade nationella domstolar Europakonventionens betydelse för nationell rätt och lagstiftarna följde efter med att inkorporera konventionen för att göra skyddet av rättigheter tydligt och enhetligt. Merparten av de fällande domarna mot de nordiska länderna har berört rättigheter till domstolsprövning och rättssäkerhet (Figur 2).

[Figur 2 ungefär här]

---

⁶⁹ Sundberg 2001.

⁷⁰ Wiklund 2008, 190.

⁷¹ Rytter 2006, 35.

⁷² Heinreksdottir 2004, 137.

⁷³ Scheinin 2008.

Men förklaringen ligger inte bara inom staterna, för samtidigt genomgick den europeiska människorättsregimen en dramatisk förändring. I mitten av 1970-talet hade de flesta västeuropeiska stater ratificerat EKMR, den individuella klagorätten och domstolens jurisdiktion. Därmed kunde Europadomstolen lansera sig själv som en progressiv kraft för mänskliga rättigheter i Europa.⁷⁴ Här utvecklar domstolen också sin dynamiska MR-doktrin: Domstolen börjar hävda att konventionen måste tolkas som ett levande instrument, i takt med att samhället förändras, snarare än utifrån de fördragsslutande parternas ursprungliga avsikter.⁷⁵

Samtidigt sköljde två demokratiseringsvågor över Europa: Först föll diktaturerna i Sydeuropa, sedan i Östeuropa. Därmed gick Europarådet från att vara en liten klubb av likasinnade stater till att snarare bli en skola i demokrati och mänskliga rättigheter.⁷⁶ Majoriteten av medlemmar var nu stater med färsk erfarenheter av auktoritära regimer. För de länderna representerade internationella MR-regimer en extern konsolidering av den demokratiska rättsstaten. Så småningom ledde utvidgningen till att Europadomstolen överbelamrades med klagomål från nykomlingar som Ryssland, Ukraina och Rumänien. Det har i sin tur krävt reformer – av Europadomstolen, men också av de nationella rättsordningarna: Om inte nationella domstolar började tillämpa Europakonventionen skulle systemet implodera.⁷⁷ På det globala planet ger 1980- och 1990-talens demokratiseringsvågor liknande effekter. De internationella traktaterna och institutionerna kom att förändras i takt med att nya aktörer kom till som använde dem på nya sätt. I Latinamerika, exempelvis, spelade det Inter-amerikanska MR-systemet en viktig roll i transitioner från militärdiktatur till demokrati genom att både övervaka regeringarnas agerande och pröva individuella klagomål.⁷⁸ Indirekt bidrog även sådana utvecklingar till att förändra den komplexa internationella människorättsregimens inverkan på de nordiska länderna.

---

⁷⁴ Bates 2010, pt. II.

⁷⁵ Christoffersen and Madsen 2011, 263.

⁷⁶ Sundberg 2003.

⁷⁷ Schultz 2009, 60.

⁷⁸ Goldman 2009.

5. Konstitutionalismen kommer till Norden

1990-talet inledde därför ett radikalt om än subtilt skifte, där internationella konventioner och organ som de nordiska regeringarna en gång bidragit till att etablera, substansiellt började förändra rättslig praxis i regionen.⁷⁹ Under 1990-talet inkorporerade samtliga fem nordiska länder EKMR i nationell rätt. Genom att ansluta sig till EU fick Sverige och Finland, liksom Island och Norge via EES-avtalet, underordna sig EG-rätten, samtidigt som unionen – och inte minst dess domstol – gjorde mänskliga rättigheter till en central del av Europarätten. Europeiseringen har underminerat den dualistiska doktrinen och gradvis ökat domstolarnas diskretion, eftersom de inte längre enbart kan falla tillbaka på omfattande förarbeten, utan också måste åberopa de europeiska domstolarnas rättspraxis.⁸⁰

Och de nordiska rättsordningarna har fortsatt att förändras. Under 1990-talet inleddes processer för att uppdatera författningarna i de nordiska länderna, som vid internationell jämförelse beskrivits som en ”final frontier” för konstitutionalism och domstolars lagprövning.⁸¹ Vid den isländska republikens 50-årsjubileum 1994 utökades den tidigare kortfattade rättighetskatalogen i författningen, och Europakonventionen inkorporerades i nationell rätt.⁸² Domstolarnas lagprövande praxis tycks också överlag okontroversiell, bortsett från vissa omtvistade fall.⁸³ Finland införde en omfattande ny rättighetskatalog 1995, direkt inspirerad av EKMR i både substans och metod, och den nya grundlagen (2000) införde en begränsad möjlighet till lagprövning i domstol, vilket grundlagen tidigare explicit förbjöd.⁸⁴ Finland har också inkorporerat sex centrala FN-konventioner om mänskliga rättigheter i nationell rätt. I Sverige stärktes skyddet för fri- och rättigheter i regeringsformen 1994, i samband med inkorporering av EKMR; 2011 utökades skyddet ytterligare, samtidigt som man i bred politisk enighet tog bort det ofta kritiserade uppenbarhetsrekvisitet – ett hinder för lagprövning i domstol – och gjorde

---

⁷⁹ Scheinin 2008; Christoffersen and Madsen 2011, 258.

⁸⁰ Wiklund 2008, 180f.

⁸¹ Nergelius 2008.

⁸² Heinreksdottir 2004, 139.

⁸³ Helgadóttir 2009.

⁸⁴ Ojanen 2009.

lagrådets förhandsprövning obligatorisk. Därtill förstärktes domstolarnas oberoende, dels genom ett eget kapitel i regeringsformen, dels genom att makten att utnämna domare flyttades från regeringen till en mer oberoende nämnd. Med dessa förändringar, menade en moderat ledamot av Grundlagsutredningen, blev ”varje tingsrätt en författningsdomstol”.⁸⁵ I Norge antog Stortinget 1999 Menneskerettsloven, enligt vilken EKMR, ICCPR och ICESCR blev norsk lag. Senare utökades MR-loven genom inkorporering av Barnkonventionen (2003) och Tortyrkonventionen (2005). Inför 200-årsjubileet av Grunnloven moderniserades rättighetskatalogen, samtidigt som rättigheterna gavs grundlagsstatus och lagprövningsrätten stärktes.

Den danska Grundloven har däremot inte ändrats sedan 1953, och kapitlet om medborgerliga rättigheter har knappt modifierats sedan Danmark fick sin första grundlag 1849.⁸⁶ Jämfört med övriga nordiska länder har Danmark betydligt mer komplicerade bestämmelser om grundlagsändring. Danmark inkorporerade EKMR 1992. Två gånger – 1999 och 2014 – har utredningar föreslagit att inkorporera ytterligare MR-konventioner i dansk lag för att tydliggöra myndigheternas ansvar.⁸⁷ Båda gångerna har emellertid regeringen avvisat utredningarnas förslag, bland annat med hänvisning till att danska domstolar och myndigheter kan använda konventionerna som rättskällor även utan inkorporering. Samtidigt finns tecken på att domstolarnas praxis i Danmark går i samma riktning som i övriga Norden, även om domstolarna endast en gång använt sin lagprövningsrätt för att upphäva lag.⁸⁸

Att döma av denna utveckling tycks de nordiska länderna alltmer närma sig en europeisk författningsmodell byggd på grundlagsfästa individuella rättigheter och domstolars rätt och skyldighet att pröva lagars förenlighet med grundlagen, om än i en mjukare variant än i exempelvis USA.⁸⁹ Konstitutionalismens samtliga element – däribland en skriven författning, lagstyre, fundamentala rättigheter och respekt för internationella traktater – existerar i samtliga nordiska länder.⁹⁰ Samtidigt kan stärkt konstitutionalism

---

⁸⁵ von Sydow 2011.

⁸⁶ Árnason 2004, 133.

⁸⁷ Justitsministeriet 2001; Justitsministeriet 2014.

⁸⁸ Schaumburg-Müller 2009.

⁸⁹ Lavapuro, Ojanen, and Scheinin 2011.

⁹⁰ Nergelius 2008.

på hemmaplan också innebära att de nordiska staterna hämtar hem något av den judiciella auktoritet som delegerats till Strasbourg, Luxemburg och andra internationella instanser.

Dessa viktiga förändringar i rättslig och konstitutionell praxis har naturligtvis väckt debatt. Strax efter millennieskiftet levererade tre parallella makt- och demokratiutredningar i Sverige, Norge och Danmark sina slutbetänkanden. Medan den norska utredningen varnade för att *rettsliggjøring* i samhället bidrar till att flytta makten över rättsutvecklingen till domstolar med svag demokratisk kontroll, lyfte emellertid den danska utredningen fram hur de juridiska kanalerna också erbjuder medborgarna nya möjligheter att värna sina intressen och den svenska utredningen välkomnade rentav judikaliseringen som ett förstärkt värn av folkstyrelsens etik.⁹¹

6. Slutsatser

Jag hoppas att analysen har visat att det är fruktbart att förstå de nordiska staternas skiftande hållning som en följd av hur regeringarna har kalkylerat för- och nackdelar av att delta i internationella MR-institutioner. Idéer om demokrati, rättsrealism, solidaritet och konstitutionalism spelar förvisso en viktig roll, men inte i första hand för att de är inpräntade i en specifik nordisk mentalitet, utan för att olika aktörer har mobiliserat dem i politiska syften.

I det ljuset visar det nordiska exemplet något intressant: Tidigare bidrog nordiska regeringar till att bygga upp den internationella människorättsregimen med utgångspunkt i att mänskliga rättigheter mest skulle gälla medborgare i andra länder. I dag intar de en mer försiktig hållning, eftersom de blivit varse att internationella institutioner kan expandera sin auktoritet långt bortom vad staterna ursprungligen samtyckt till i de grundläggande traktaten, och att de internationella rättsliga ramverken också har rättsliga och politiska återverkningar på hemmaplan. Paradoxalt nog kan förstärkt konstitutionalism och rättighetsskydd därmed göra regeringarna mer skeptiska till att ingå nya avtal om mänskliga rättigheter.

---

⁹¹ Østerud, Engelstad, and Selle 2003; Goul Andersen et al. 2003, 118ff, 371ff; SOU 2000:1 2000, 45.

Och ju mer regeringarna uttalar sin ambivalens till internationella mänskliga rättigheter, desto mer synliggör de också en ny politisk konfliktlinje. När ratificeringen skedde per automatik – som med Europakonventionen på 1950-talet – har den få politiska konsekvenser. Men när regeringarna slutar behandla internationella traktater som högräddande självklarheter, som man kan ratificera utan att det får någon effekt på hemmaplan, kan konventionerna leda till förändring på tre sätt:⁹² De kan föra upp nya frågor på den politiska elitens dagordningar och tvinga myndigheter och beslutsfattare att utvärdera befintliga lagar, regler och praktiker. De ger rättighetsbärare och deras ombud möjlighet att gå till domstol för att söka individuell upprättelse och politisk förändring. Slutligen öppnar de också för politisk mobilisering och ger redskap för grupper och rörelser som vill hålla regeringar till deras internationella förpliktelser och universella normer.

I Sverige har vi på senare år sett hur en växande rättighetsrörelse använder rättsväsendet för att söka rättvisa för grupper som ofta saknar tillgång till de traditionella kanalerna för politisk mobilisering. Ett aktuellt exempel är kampen för transpersoners rättigheter – där domstolar med hänvisning till internationella MR-normer, har genomdrivit förändringar som riksdag och regering har dragit i långbänk. Kammarrätten i Stockholm fann i slutet av 2012 att det svenska lagkravet på sterilisering av personer som vill genomgå könskorrigering strider mot regeringsformen och Europakonventionen och därför inte ska tillämpas – och föregick därmed den proposition som riksdagen antog först i maj 2013.⁹³ Fallet – en person som fått avslag av Socialstyrelsen på sin ansökan om att byta juridiskt kön till man – hade drivits av Antidiskrimineringsbyrån i Uppsala, som ingår i ett nationellt nätverk av ideella organisationer som använder juridiken för att verka för mångfald, likabehandling och jämställdhet. En rad andra organisationer utnyttjar på liknande sätt de nya rättsliga möjligheterna att driva juridiska processer för individuella rättigheter.

På så sätt medför internationella MR-instrument inte nödvändigtvis den inskränkning av politikens manöverutrymme, som Norges utrikesminister Jonas Gahr Støre varnade för; de öppnar tvärtom upp nya arenor för politik i Norden.

---

⁹² Simmons 2009.

⁹³ Dagens Juridik 2012.

Referenser

- Ann Marie Clark 1960. 2001. *Diplomacy of conscience: Amnesty International and changing human rights norms*. Princeton University Press.
- Árnason, Ágúst Thór. 2004. Den gode staten: menneskerettigheter i Norden. *Nordic Journal of Human Rights* 22 (2): 129–134.
- Bailliet, Cecilia M. 2016. A Nordic approach to promoting women's rights within international law: Internal v. external perspectives. *Nordic Journal of International Law*.
- Barsh, Russel Lawrence. 1989. The Convention on the Rights of the Child: A Re-Assessment of the Final Text. *New York Law School Journal of Human Rights* 7: 142.
- Bates, Ed. 2010. *The evolution of the European Convention on Human Rights: From its inception to the creation of a permanent court of human rights*. Oxford: Oxford University Press.
- Becket, James. 1970. The Greek Case before the European Human Rights Commission. *Human Rights* 1: 91.
- Bergman, A. 2007. Co-Constitution of Domestic and International Welfare Obligations: The Case of Sweden's Social Democratically Inspired Internationalism. *Cooperation and Conflict* 42 (1): 73–99.
- Bjarup, Jes. 2005. The Philosophy of Scandinavian Legal Realism. *Ratio Juris* 18 (1): 1–15.
- Brathagen, Kjersti. 2014. Competition or complement to universal human rights? The Norwegian position on a European Convention for Human Rights 1949-1951. In *Human rights in Europe during the Cold War*, edited by Rasmus Mariager, Karl Molin, and Kjersti Brathagen. Cold war history. New York, NY: Routledge.
- Bring, Ove. 2012. Monism och dualism i går och i dag. In *Folkrätten i svensk rätt*, edited by Rebecca Stern and Inger Österdahl, 16–36. Malmö: Liber.
- Brysk, Alison. 2009. *Global good Samaritans : human rights as foreign policy*. Oxford: Oxford University Press.
- Christoffersen, Jonas, and Mikael Rask Madsen. 2011. The End of Virtue? Denmark and the Internationalisation of Human Rights. *Nordic Journal of International Law* 80 (3): 257–277.

- Council of Europe. 1972. *Yearbook of the European Convention on Human Rights: The Greek Case*. The Hague: Martinus Nijhoff. Available from <<http://www.springer.com/us/book/9789024713103>>. . Accessed 27 April 2016.
- Dagens Juridik. 2012. Kammarrätten vägrar tillämpa lag - kravet på sterilisering vid könsbyte strider mot grundlagen. *Dagens Juridik*. Available from <www.dagensjuridik.se/2012/12/kammarratten-vagrar-tillampa-lag-kravet>. . Accessed 16 October 2013.
- Demker, Marie. 2005. *Dans på slak lina: Sverige och den grekiska diktaturen 1967-1974*. Arbetsrapport. Forskningsprogrammet Sverige under kalla kriget. Göteborg: Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet.
- Douzinas, Costas. 2000. *The end of human rights: critical legal thought at the turn of the century*. Oxford: Hart Pub.
- European Court of Human Rights. 2013. *Overview 1959-2012*. Strasbourg: European Court of Human Rights. Available from <http://www.echr.coe.int/Documents/Overview_19592012_ENG.pdf>.
- Fass, Paula S. 2011. A Historical Context for the United Nations Convention on the Rights of the Child. *Annals of the American Academy of Political and Social Science* 633: 17–29.
- Fisher, Aled Dilwyn, Malcolm Langford, and Johan Karlsson Schaffer. 2015. *Compliance with the Convention Against Torture: Testing Nordic Exceptionalism*. SSRN Scholarly Paper. Rochester, NY: Social Science Research Network. Available from <<http://papers.ssrn.com/abstract=2585377>>. . Accessed 21 April 2015.
- Føllesdal, Andreas, and Marlene Wind. 2009. Nordic reluctance towards judicial review under siege. *Nordic Journal of Human Rights* 27 (2): 131–141.
- Goldman, Robert K. 2009. History and Action: The Inter-American Human Rights System and the Role of the Inter-American Commission on Human Rights. *Human Rights Quarterly* 31 (4): 856–887.
- Götz, Norbert. 2004. Prestige and lack of alternative: Denmark and the United Nations in the making. *Scandinavian Journal of History* 29 (2): 73–96.
- Götz, Norbert. 2009. The Absent-Minded Founder: Norway and the Establishment of the United Nations. *Diplomacy & Statecraft* 20 (4): 619–637.

- Goul Andersen, Jørgen, Peter Munk Christiansen, Torben Beck Jørgensen, Lise Togeby, and Signild Vallgård. 2003. *Magt og demokrati i Danmark: Hovedresultater fra Magtudredningen*. Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Hårdh, Robert, and Jenny Jansson Pearce. 2013. Carl Bildt nedprioriterar mänskliga rättigheter. *Dagens Arena*. Available from <<http://www.dagensarena.se/opinion/carl-bildt-nedprioriterar-manskliga-rattigheter/>>.
- Heinreksdóttir, Margret. 2004. Human Rights in Iceland. *Nordic Journal of Human Rights* 22 (2): 135–152.
- Helgadóttir, Ragnhildur. 2009. Status presens - judicial review in Iceland. *Nordic Journal of Human Rights* 27 (2): 185–193.
- Hirschl, R. 2011. The Nordic counternarrative: Democracy, human development, and judicial review. *International Journal of Constitutional Law* 9 (2): 449–469.
- Husa, Jaakko. 2011. Nordic Constitutionalism and European Human Rights - Mixing Oil and Water? *Scandinavian Studies in Law* 55: 101–124.
- Integrations- och Jämställdhetsdepartementet. 2010. *Ny struktur för skydd av mänskliga rättigheter: Slutbetänkande av Delegationen för mänskliga rättigheter i Sverige*. Stockholm: Fritzes.
- Jakobsen, Peter Viggo. 2009. Small States, Big Influence: The Overlooked Nordic Influence on the Civilian ESDP. *JCMS: Journal of Common Market Studies* 47 (1): 81–102.
- Jensen, Christian B. 2010. DF vil give menneskerettighederne mundkurv på. *Ekstra-bladet*. Available from <<http://ekstrabladet.dk/nationen/article1471119.ece>>. . Accessed 18 October 2013.
- Justitsministeriet. 2014. *Betænkning om inkorporering mv. inden for menneskeretsområdet*. Betænkning. København.
- Justitsministeriet. 1973. *Betænkning om kundgørelse og opfyldelse af traktater*. København: Statens trykningskontor.
- Justitsministeriet. 2001. *Udvalget om inkorporering af menneskerettighedskonventioner i dansk lovgivning*. Kbh.: Statens Information.

- Kamminga, Menno T. 1994. Is the European Convention on Human Rights Sufficiently Equipped to Cope with Gross and Systematic Violations. *Netherlands Quarterly of Human Rights* 12: 153.
- Kellberg, Love. 1990. Den svenska inställningen till Europarådsdomstolen. In *Festskrift till Lars Hjernner: Studies in international law*. Stockholm: Norstedts.
- Kierulf, Anine. 2014. Taking judicial review seriously: The case of Norway. Oslo: University of Oslo.
- King, Jeff, and A. J. Hobbins. 2003. Hammarskjöld and Human Rights: the Deflation of the UN Human Rights Programme 1953-1961. *Journal of the History of International Law* 5 (2): 337–386.
- Langford, Malcolm, and Sevda Clark. 2010. The New Kid on the Block - A Complaints Procedure for the Convention on the Rights of the Child. *Nordic Journal of Human Rights* 28 (3-4): 371–400.
- Langford, Malcolm, Aled Dilwyn Fisher, Johan Karlsson Schaffer, and Frida Paréus. 2016. The view from elsewhere: Scandinavian penal practices and international critique. In *Embraced by the welfare state? Scandinavian penal history, culture and prison practice*, edited by Peter Scharff Smith and Thomas Ugelvik. Palgrave.
- Langford, Malcolm, and Johan Karlsson Schaffer. 2014. *The Nordic Human Rights Paradox*. SSRN Scholarly Paper. Rochester, NY: Social Science Research Network. Available from <<http://papers.ssrn.com/abstract=2275905>>. . Accessed 1 October 2014.
- Lavapuro, Juha, Tuomas Ojanen, and Martin Scheinin. 2011. Rights-based constitutionalism in Finland and the development of pluralist constitutional review. *International Journal of Constitutional Law* 9 (2): 505–531.
- Linder, Doris H. 2001. Equality For Women: The Contribution of Scandinavian Women at the United Nations, 1946–66. *Scandinavian Studies* 73 (2): 165–208.
- Madsen, Mikael Rask. 2004. France, the UK, and the ‘Boomerang’ of the Internationalisation of Human Rights (1945-2000). In *Human rights brought home: Socio-legal perspectives on human rights in the national context*, edited by Simon Hallday and Patrick Schmidt, 57–86. Oxford: Hart.

- Madsen, Mikael Rask. 2007. From Cold War Instrument to Supreme European Court: The European Court of Human Rights at the Crossroads of International and National Law and Politics. *Law & Social Inquiry* 32 (1): 137–159.
- Makko, Aryo. 2012. *Advocates of Realpolitik : Sweden, Europe and the Helsinki Final Act*. Dissertation, Stockholm. Available from <<http://su.diva-portal.org/smash/record.jsf?searchId=1&pid=diva2:515502>>. . Accessed 14 October 2013.
- Midtgaard, Kristine. 2011. Bodil Begtrup and the Universal Declaration of Human Rights: individual agency, transnationalism and intergovernmentalism in early UN human rights. *Scandinavian Journal of History* 36 (4): 479–499.
- Mod er, Kjell  . 2003. From ‘Rechtsstaat’ to ‘welfare-state’: Swedish judicial culture in transition 1870-1970. In *Lawyers and Vampires: Cultural Histories of Legal Professions*, edited by W. Wesley Pue and David Sugarman, 151–167.
- Moravcsik, Andrew. 2000. The origins of human rights regimes: Democratic delegation in postwar Europe. *International Organization* 54 (2): 217–252.
- Moravcsik, Andrew. 2005. The paradox of U.S. human rights policy. In *American exceptionalism and human rights*, edited by Michael Ignatieff, 198–222. Princeton: Princeton University Press.
- Nergelius, Joakim. 2008. Between collectivism and constitutionalism: The Nordic countries and constitutionalism – a ‘final frontier’ or a period of transition? In *Constitutionalism: New challenges. European law from a Nordic perspective*, edited by Joakim Nergelius, 119–134. Leiden: Martinus Nijhoff Publishers.
- Norderval,  yvind. 2010. Jesuitterparagrafens opphevelse i 1956. *Den katolske kirke*. Available from <<http://www.katolsk.no/organisasjon/okb/akademi/artikler/20100508>>. . Accessed 15 April 2015.
- NOU 1972:16. 1972. *Gjennomføring av lovkonvensjoner i norsk rett*. Norges offentlige utredninger.
- Oftestad, Bernt Torvild. 2014. Jesuittparagraf og antikatolisisme - Debatt om og endring av Grunnlovens   2. *Teologisk Tidsskrift* (04): 408–430.

- Ojanen, Tuomas. 2009. From constitutional periphery toward the center: Transformations of judicial review in Finland. *Nordic Journal of Human Rights* 27 (2): 194–207.
- Østerud, Øyvind, Fredrik Engelstad, and Per Selle. 2003. *Makten og demokratiet: en sluttbok fra Makt- og demokratiutredningen*. 1. utg. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Permanent Mission of Finland to the UN. 2008. History. Available from <<http://www.finlandun.org/public/default.aspx?nodeid=35890&contentlan=2&culture=en-US>>. . Accessed 28 April 2015.
- Rosas, Allan. 1988. The Nordic Countries and the International Protection of Human Rights. *Nordic Journal of International Law* 57 (4): 424–441.
- Rytter, Jens Elo. 2006. *Den Europaiske menneskerettighedskonvention - og dansk ret*. 2. udg., 1. opl. København: Thomson.
- Schabas, William A., ed. 2013. *The Universal Declaration of Human Rights: The Travaux Préparatoires*. Cambridge: Cambridge University Press. Available from <<http://ebooks.cambridge.org/ref/id/CBO9781139600491>>. . Accessed 22 May 2015.
- Schaffer, Johan Karlsson. 2013. Legitimacy, global governance and human rights institutions: Inverting the puzzle. In *The legitimacy of international human rights regimes: Legal, political and philosophical perspectives*, edited by Andreas Føllesdal, Johan Karlsson Schaffer, and Geir Ulfstein, 212–242. Cambridge: Cambridge University Press. Available from <http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2066563>.
- Schaffer, Johan Karlsson. 2015. *The Legal Complex in Struggles for Political Liberalism in Sweden*. SSRN Scholarly Paper. Rochester, NY: Social Science Research Network. Available from <<http://papers.ssrn.com/abstract=2667937>>. . Accessed 26 April 2016.
- Schaffer, Johan Karlsson, Andreas Føllesdal, and Geir Ulfstein. 2013. International human rights and the challenge of legitimacy. In *The legitimacy of international human rights regimes: Legal, philosophical and political perspectives*, edited by Andreas Føllesdal, Johan Karlsson Schaffer, and Geir Ulfstein, 1–31. Cambridge: Cambridge University Press. Available from <<http://ssrn.com/abstract=2276835>>.

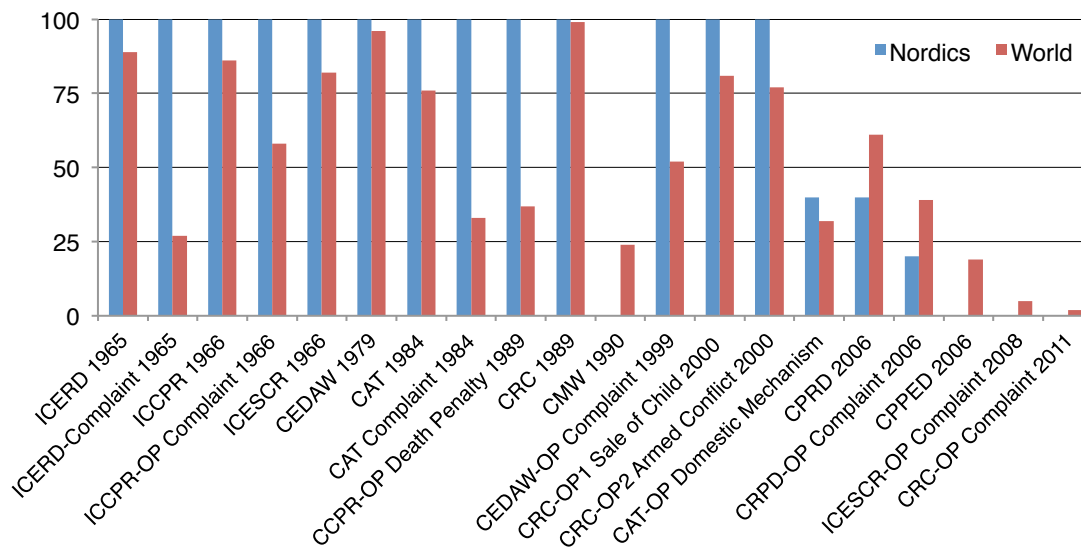
- Schaumburg-Müller, Sten. 2009. Parliamentary precedence in Denmark: A jurisprudential assessment. *Nordic Journal of Human Rights* 27 (2): 170–184.
- Scheinin, Martin. 2008. Constitutionalism and approaches to rights in the Nordic countries. In *Constitutionalism: New challenges. European law from a Nordic perspective*, edited by Joakim Nergelius, 135–153. Leiden: Martinus Nijhoff Publishers.
- Schultz, Mårten. 2009. Juristernas tysta revolution. *Magasinet Neo*.
- Serpe, Alessandro. 2009. Realismo vs Idealismo: Ross and Castberg. Senderos de una Disputa acerca de la Ley y los Derechos Humanos. *Frónesis* 16 (1): 125–154.
- Sikkink, Kathryn. 2012. The age of accountability: The global rise of individual criminal responsibility. In *Amnesty in the age of human rights accountability: comparative and international perspectives*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sikkink, Kathryn. 1993. The power of principled ideas: Human rights policies in the United States and Western Europe. In *Ideas and foreign policy: Beliefs, institutions, and political change*, edited by Judith Goldstein and Robert O. Keohane. New York: Cornell University Press.
- Simmons, Beth. 2009. *Mobilizing for human rights: international law in domestic politics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- SOU 2000:1. 2000. *En uthållig demokrati! Politik för folkstyrelse på 2000-talet*. Available from <<http://www.regeringen.se/sb/d/134/a/624>>. . Accessed 28 April 2015.
- Stortinget. 2010. *Skriftlig spørsmål fra Øyvind Håbrekke (KrF) til barne-, likestillings- og inkluderingsministeren. 15:348 (2010-2011)*. Available from <<http://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Sporsmal/Skriftlig-sporsmal-og-svar/Skriftlig-sporsmal/?qid=48435>>.
- Strang, Johan. 2009. Two Generations of Scandinavian Legal Realists. *Retfærd* 32 (1): 62–82.
- Sundberg, Jacob W. F. 1986. Human Rights in Sweden: The Breakthrough of an Idea. *Ohio State Law Journal* 47: 951.
- Sundberg, Jacob W. F. 2003. Om Europakonventionen och språnget österut: Slutet på en epok? *Tidskrift utgiven av Juridiska föreningen i Finland, JFT* (4-5): 532–555.

- Sundberg, Jacob W. F. 2001. Volte face: Om Europakonventionens historia i Sverige. *Tidskrift utgiven av Juridiska föreningen i Finland, JFT* (5): 377–408.
- Svennevig, Tormod Petter. 1955. The Scandinavian bloc in the United Nations. *Social Research* 22 (1): 39–56.
- Von Sydow, Henrik. 2011. Varje tingsrätt en författningsdomstol. *Dagens Juridik*. Available from <<http://www.dagensjuridik.se/2011/08/varje-tingsratt-en-forfattningsdomstol>>.
- Thomas, Daniel C. 2001. *The Helsinki effect: international norms, human rights, and the demise of communism*. Princeton, N.J: Princeton University Press.
- Tingsten, Herbert. 1958. Issues in Swedish Foreign Policy. *Foreign Affairs* 37: 474.
- United Nations. 1950. *Yearbook of the United Nations 1950*. New York: UN Office of Public Information.
- United Nations. 1953. *Yearbook of the United Nations 1953*. New York: UN Office of Public Information.
- Utredningen om författningspublicering m. 1974. *Internationella överenskommelser och svensk rätt*. SOU. Stockholm: Justitiedepartementet. Available from <http://weburn.kb.se/metadata/676/SOU_7257676.htm>.
- Vaaland, Tor Øystein. 2012. Norge degradert. *Morgenbladet*. Available from <http://morgenbladet.no/samfunn/2012/norge_degradert#.UL8q0neDrps>. . Accessed 5 December 2012.
- Villaume, Poul. 2005. Mellem afskrækelse og afspænding 1967-1972. In *I blokopdelingens tegn: 1945-1972*, 624–694. Dansk udenrigspolitisk historie 5. København: Danmarks Nationalleksikon.
- Waltz, Susan Eileen. 2001. Universalizing Human Rights: The Role of Small States in the Construction of the Universal Declaration of Human Rights. *Human Rights Quarterly* 23 (1): 44–72.
- Werner, Yvonne Maria. 2002. Katolicism och religionsfrihet. Den svenska religionsfrihetslagen 50 år. *Signum* (9). Available from <<http://www.signum.se/archive/read.php?id=935>>. . Accessed 25 November 2014.
- Wihe, Hans-Jørgen Wallin. 2014. Da jesuittene slapp inn. *Dagen*, sec. Debatt.

- Wiklund, Ola. 2008. The Reception Process in Sweden and Norway. In *A Europe of Rights: The Impact of the ECHR on National Legal Systems*, edited by Helen Keller and Alec Stone Sweet. Oxford University Press. Available from <<http://www.oxfordscholarship.com/view/10.1093/acprof:oso/9780199535262.01.0001/acprof-9780199535262>>. . Accessed 26 September 2014.
- Wind, Marlene. 2010. The Nordics, the EU and the Reluctance Towards Supranational Judicial Review. *JCMS: Journal of Common Market Studies* 48 (4): 1039–1063.

Figurer

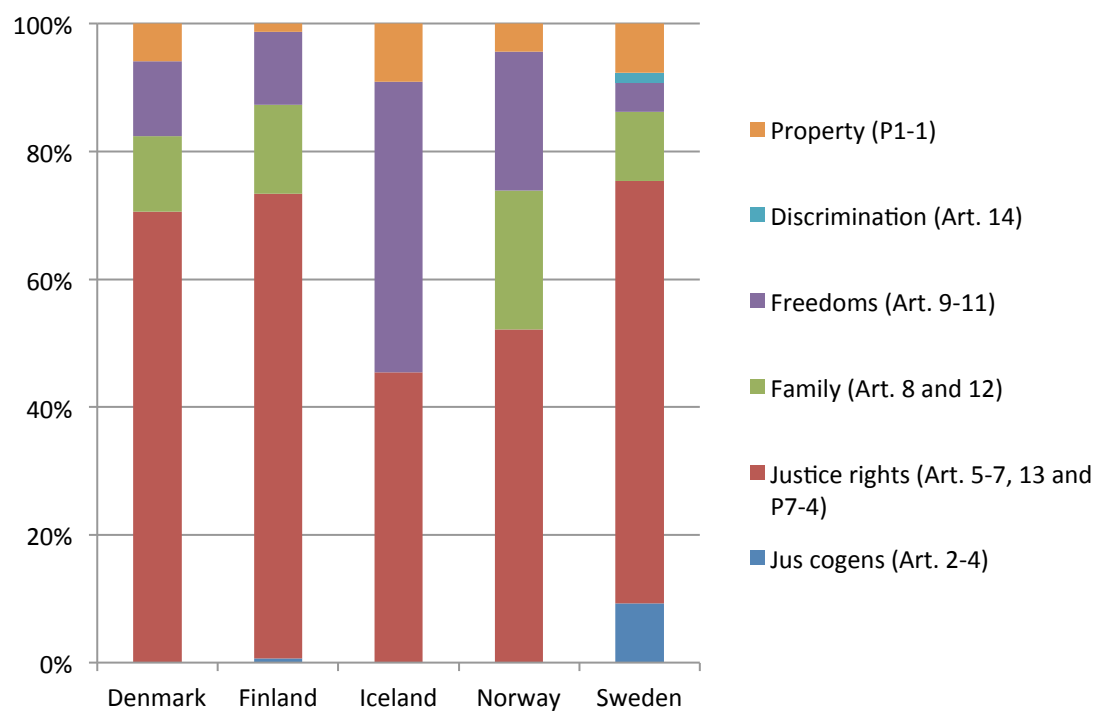
Figur 1. Ratificering av internationella människorättsavtal (procent)

Not: I november 2012. Källa: FN:s traktatdatabas (<https://treaties.un.org/>).

Figur 2. Brott mot konventionen efter rättighet (till och med 2012)⁹⁴

Not: Diagrammet visar hur Europadomstolens avgöranden om nordiska stater, som funnit minst ett brott mot konventionen, fördelar sig på olika kategorier av rättigheter.

⁹⁴ European Court of Human Rights 2013.